

ПРО СИСТЕМАТИЗАЦІЮ ОЗНАК НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК ПРЕДМЕТА ПІДКУПУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

© Якімова С. В., 2015

Проведено системний аналіз законодавчої дефініції кримінально-правового поняття неправомірної вигоди. Звернено увагу на непослідовність викладу окремих положень цієї законодавчої дефініції у примітках до відповідних статей кримінально-правових норм. Запропоновано систематизацію ознак неправомірної вигоди за змістом, а також рівнем узагальнення. Обґрунтовано висновки про важливість системного підходу до тлумачення поняття неправомірної вигоди як предмета підкупу за кримінальним кодексом України.

Ключові слова: кримінальний кодекс, економічні ознаки, динамічні ознаки, спеціальні ознаки, загальні ознаки, неправомірна вигода.

С. В. Якімова

О СИСТЕМАТИЗАЦИИ ПРИЗНАКОВ НЕПРАВОМЕРНОЙ ВЫГОДЫ КАК ПРЕДМЕТА ПОДКУПА ЗА УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ УКРАИНЫ

Произведен системный анализ признаков законодательной дефиниции уголовно-правового понятия неправомерной выгоды. Обращается внимание на непоследовательность изложения отдельных положений данной законодательной дефиниции в примечаниях к соответствующим статьям уголовно-правовых норм. Предложено систематизацию признаков неправомерной выгоды по содержанию, а также уровням обобщения. В выводах обосновано значимость системного подхода к толкованию понятия неправомерной выгоды как предмета подкупа за уголовным кодексом Украины.

Ключевые слова: уголовный кодекс, экономические признаки, динамические признаки, специальные признаки, общие признаки, неправомерная выгода.

S. V. Yakimova

ABOUT SYSTEMATIZATION SIGNS UNDUE ADVANTAGE, AS THE SUBJECT OF GIVING THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

A systematic analysis of legislative definition of criminal law concept of illegal benefit is conducted in the article. Attention applies on the inconsistency of exposition of separate positions of this legislative definition in notes to the corresponding articles of criminal law norms. Systematization of signs of illegal benefit offers on maintenance, and also by the level of generalization. Conclusions are reasonable about importance of approach of the systems to

interpretation of concept of illegal benefit as article of subornation after the criminal code of Ukraine.

Key words: penal code, economic characteristics, dynamic characteristics, special features, illegal benefit.

Постановка проблеми. Нагальною потребою сьогодення у напрямку розбудови в Україні основ демократичної правової держави є покращення якості законодавства та практики його застосування. Результати сучасних досліджень свідчать, що саме метод систематизації дає змогу вирішити актуальні проблеми вдосконалення і оптимізації чинного законодавства [1, с. 72]. Як, зокрема, уточнює А. І. Граціанов, систематизація законодавства сприяє виявленню причин суперечностей, невідповідностей у нормативному регулюванні та способів їх усунення, забезпечує зручність під час реалізації прав, можливість оперативного знаходження норм і їх правильного тлумачення [2, с. 3].

У юриспруденції систематизація – це діяльність щодо упорядкування та удосконалення нормативного матеріалу за допомогою його оброблення і розміщення за класифікаційними критеріями, які обираються відповідно до тих завдань, які розв'язуються цією діяльністю [1, с. 70]. Залежно від рівнів систематизації переважно розрізняють два її види: 1) зовнішню, метою якої є усунення суперечностей, невідповідностей різних нормативно-правових актів з метою забезпечення належного функціонування цілісного та єдиного механізму нормативно-правового регулювання у певному сегменті суспільних відносин; 2) внутрішню, що полягає в упорядкуванні нормативно-правового матеріалу конкретного нормативно-правового акта в єдину узгоджену систему. Це дослідження розглядає проблеми саме внутрішньої систематизації й, зокрема, щодо ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за КК України.

У наукових джерелах уже акцентувалося на нагальній потребі прийняття Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ керівних роз'яснень у вигляді постанови або листа щодо застосування нової кримінально-правової термінології, зокрема й щодо неправомірної вигоди [3, с. 200]. З огляду на динамічність змін щодо антикорупційного законодавства України й, зокрема, в частині кримінальної відповідальності за підкуп, тлумачення поняття неправомірної вигоди у науково-практичних коментарях до відповідного закону України частково втратили юридичну силу. У спеціальній літературі, як правило, зосереджена увага на ретельному розкритті змісту окремих характерних ознак неправомірної вигоди як предмета неправомірної вигоди, що не сприяє цілісності уявлень про цей феномен кримінально-правового характеру. Натомість сучасна юридична практика висуває нагальну потребу в уточненні поняття неправомірної вигоди з урахуванням системи її ознак.

Отже, упорядкування характерних ознак неправомірної вигоди за відповідними критеріями, а також їх об'єднання в єдину внутрішню узгоджену систему сприятиме удосконаленню юридичної практики в частині притягнення винних до кримінальної відповідальності за підкуп.

Мета роботи – провести систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за КК України, що сприяє правотворчій діяльності та правозастосуванню.

Стан дослідження. Проблема кримінально-правового аналізу неправомірної вигоди як предмета підкупу порівняно не нова для теорії та практики кримінального права. Так, зокрема, у теорії кримінального права виокремлювався т. зв. хабар-підкуп, коли "... предмет хабара вручається посадовій особі до виконання в інтересах хабародавця зумовлених з ним дій або передається посадовій особі після виконання певних дій в інтересах хабародавця, але робиться це за попередньою домовленістю між учасниками дачі-одержання хабара. Хабар-винагорода ..., коли предмет хабара передається посадовій особі після вчинення нею відповідних дій в інтересах хабародавця, навіть якщо така незаконна винагорода не була зумовлена попередньою домовленістю" [4, с. 66]. Дослідження предмета хабарництва, а згодом і підкупу, було розвинена у зв'язку з імплементацією у кримінальний кодекс України міжнародних антикорупційних стандартів

(Андрушко П. П., Астахов А. А., Вернидубов І. В., Дудоров О. О., Дурманов Н. Д, Кучерявий М. П., Кірпічников О. Й., Лукомський В. С., Мельник М. І., Светлов О. Я., Хавронюк М. І. та ін.). У зв'язку з цим у спеціальній літературі розроблялися дискусійні питання щодо змістового наповнення поняття “хабар-підкуп”, його матеріального та нематеріального характеру, проблем матеріальної оцінки його розміру, можливості та доцільності притягнення винного до кримінальної відповідальності за т. зв. “дрібний хабар” тощо. В останніх кримінально-правових дослідженнях переважно акцентувалася увага на з'ясуванні повноти та послідовності імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство положень міжнародних стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Відтак обґрунтовувалася необхідність уніфікації поняття “неправомірна вигода” у різних нормативно-правих актах у межах антикорупційного законодавства України, здійснювався порівняльно-правовий аналіз неправомірної вигоди та хабара, вивчалася співвідношення змісту неправомірної вигоди як предмета корупційного діяння і як його мета, роз'яснювалися нові положення щодо змістового наповнення предмета неправомірної вигоди, уточнювалися окремі ознаки неправомірної вигоди, що загалом має значення для полегшення правозастосування антикорупційних положень кримінального закону України. При цьому ознаки неправомірної вигоди системно не досліджувалися, що не сприяє цілісному уявленню особливостей неправомірної вигоди як предмета підкупу за кримінальним кодексом України.

Виклад основних положень. Головними ознаками системності знань, зокрема й щодо ознак неправомірної вигоди, як предмета підкупу за КК України, є їх структурованість, цілісність і взаємозв'язок [5, с. 7].

Законодавча дефініція кримінально-правового поняття “підкуп” наводиться у примітках до ст. 364¹ “Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми”, ст. 354 “Підкуп працівника підприємства, установи чи організації”, ст. 160. “Підкуп виборця, учасника референдуму” (таблиця).

Законодавча дефініція поняття “неправомірна вигода” за КК України

Законодавча дефініція кримінально-правового поняття “неправомірна вигода”	Статті КК, де використовується відповідна дефініція кримінально-правового поняття “неправомірна вигода”
Неправомірна вигода – це “грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав”	Ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК України
Неправомірна вигода – це “грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав”	Ст. 354 КК України
Неправомірна вигода – це “кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки від розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав”	Ст. 160 КК України

Отже, загалом можна узагальнити, що як неправомірні вигоди у чинному кримінальному законодавстві розглядаються: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) переваги; 4) пільги; 5) послуги; 6) нематеріальні активи; 7) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру. При

цьому наведене може виступати предметом підкупу лише за умови, якщо його пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

Грошові кошти – це готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. Під готівкою розуміють валюту України та іноземну валюту у вигляді грошових коштів. Валюта України – це грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет та в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу, або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу. Іноземна валюта – це іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу. іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; кошти в грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України; платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або монетарних металах.

Інше майно – це окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК). Поняттям майна охоплюється як рухоме, так і нерухоме майно, зокрема земельні ділянки та підприємство як єдиний майновий комплекс.

Переваги – це додаткові матеріальні або інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими. Синонімами переваги є “пріоритет”, “привілей”, “першість”, “вищість”, “виключне право”. Переваги можуть полягати у праві на позачергове або першочергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі.

Переваги – це ті блага, які одержує особа, коли є конкуренція, тобто якщо кілька суб'єктів претендують на одне й те саме благо. Конкурентоспроможність у широкому розумінні – це здатність певного суб'єкта (чи об'єкта) перемагати у конкурентній боротьбі. Поняття конкурентної переваги переважно розробляється в економічній теорії й означає характеристики, властивості товару або марки, які створюють для фірми певні переваги над своїми безпосередніми перевагами та можуть належати до самої продукції або до додаткових послуг, до форм виробництва, збуту або продажу, специфічних для фірми або продукції. Окрім конкурентних переваг, виділяють ще й споживчі переваги як інструмент вивчення попиту, що дає змогу виявити, які товари і якою мірою затребувані у цільовій аудиторії, а отже, й отримати гарантований прибуток. Рішення покупців щодо споживання конкретних благ і є основою створення ринкового попиту.

Однак конкурентна перевага може розглядатися не лише у площині товарних відносин, але й щодо ринку праці. Так, наприклад, незаконною є перевага, що надається особі, яка за умови однакового, а часом і дещо нижчого рівня професійних навиків та інших якостей, необхідних для заміщення вакантної посади, одержує таке право не за результатами конкурсу чи навіть всупереч цим результатам.

Пільги – є частиною переваг. Надання пільг є формою соціальної підтримки, спрямованої на забезпечення достатнього життєвого рівня, за умови, що дохід таких осіб не перевищує встановленої величини, або є додатковою гарантією у зв'язку з особливими умовами праці. Відповідно до положень чинного законодавства України розрізняють чимало видів пільг, і зокрема: митна пільга; податкова пільга; пільга щодо сплати судового збору, який справляється на усій території України за поданням заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат; пільга на проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир, пільги на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів; пільгове довготермінове кредитування молодих сімей та одиноких молодих громадян на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; пільгове кредитування для здобуття вищої освіти; пільги учасникам АТО, ветеранам війни, особам, прирівняним до них тощо. При цьому пільги можуть надаватися не лише фізичним, але й юридичним особам.

Послуги – це здійснення на замовлення споживача та з метою задоволення його особистих потреб діяльність з надання чи передачі споживачеві певного, визначеного договором, матеріального чи нематеріального блага або результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій (“транспортні послуги”, “послуги, житлово-комунальні”, “послуги в галузі охорони здоров’я”, “послуги з оцінки відповідності”, “послуги з технічного сервісу послуги у закладах ресторанного господарства”, “послуги мобільного зв’язку та доступу до мережі Інтернет”, “ритуальні послуги”, “фінансові послуги”, “соціальні послуги” тощо). Послуга як правова категорія характеризується такими ознаками: 1) це діяльність, пов’язана із задоволенням потреб особи; 2) це матеріальне благо, оскільки створюється корисний ефект матеріального характеру, має особливу споживчу вартість (задоволення потреб особи); 3) послуга, яка не має майнового вираження, адже набувається і споживається у процесі її надання, а тому не може бути передана іншій особі [6, с. 36].

Нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема, промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об’єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами. У пункті 145.1.1. ст. 145 та пункті 14.1.40 ст. 14 Податкового кодексу України зазначені такі групи нематеріальних активів: права користування природними ресурсами; права користування майном); права на комерційні позначення, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; права на об’єкти промислової власності; авторське право та суміжні з ним права; інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо); гудвіл (вартість ділової репутації), вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо [7].

При цьому, згідно з положеннями цивільного законодавства, немайнові особисті права невід’ємно пов’язані з майновими. Про цю властивість неправомірної вигоди зазначає переважна більшість науковців [3, с. 8,9; 6, с. 4; 8, с. 66].

Аналізуючи зміст ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу, зокрема, В. М. Киричко розрізняє ознаки, що відображають види неправомірної вигоди, а також ознаки, які “... відображають характер неправомірної вигоди: суб’єкт корупційного діяння без законних на те підстав обіцяє, пропонує, надає або одержує будь-який із названих предметів безоплатно чи за ціною, нижчою від мінімальної ринкової” [8, с. 61].

До того ж М. І. Хавронюк, грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а отже, й будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, зараховує до предмета, а не видів неправомірної вигоди [6, с. 123].

Порівнюючи законодавчі дефініції кримінально-правового поняття неправомірної вигоди як предмета підкупу, що наведені у таблиці, можна побачити окремі невідповідності. Так, наприклад, у законодавчій дефініції кримінально-правового поняття неправомірної вигоди як предмета підкупу виборців, учасників референдуму використовується словосполучення “кошти чи інше майно”, натомість в усіх інших випадках щодо підкупу зазначається словосполучення “грошові кошти чи інше майно”. У примітках до ст. 364¹ “Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми” КК України та ст. 354 “Підкуп працівника підприємства, установи чи організації” КК України до переліку неправомірної вигоди, зокрема включено будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру. Натомість у примітці до ст. 160 “Підкуп виборця, учасника референдуму” КК України у формулюванні поняття неправомірної вигоди відсутнє посилання на будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру. Зазначені, на перший погляд, незначні розбіжності у формулюванні аналогічних положень щодо законодавчої дефініції кримінально-правового поняття неправомірної вигоди свідчать не лише про непослідовність викладу окремих положень чинного

КК України в частині визначення поняття неправомірної вигоди. Ці розбіжності також певною мірою можуть ускладнювати практику їх застосування щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за підкуп.

Пропонуючи авторську систематизацію ознак неправомірної вигоди, доцільно зауважити, що в теорії кримінального права, зокрема, ретельно розроблена систематизація ознак майна, яке, як уже зазначалося вище, може розглядатися не лише як предмет злочинів проти власності, але й як вид (предмет) неправомірної вигоди. Відтак майно як предмет злочинів проти власності характеризується єдністю таких груп ознак: 1) фізичні ознаки, які вказують на фактичне існування речей у реальних умовах простору й часу; 2) економічні ознаки, що засвідчують його мінову та споживчу вартість, відокремленість майна від природного середовища чи створення його заново, його грошова оцінка; 3) юридичні ознаки, тобто майно повинно бути чужим для винного, як правило, належати на праві власності іншому суб'єкту права власності та не повинно виступати предметом злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК України [9, с. 123].

Однак, як зазначалося вище, видом (предметом) неправомірної вигоди є не лише майно, зокрема грошові кошти, але й переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які до того ж пропонуються, обіцяються, надаються чи одержуються без законних на те підстав. Розвиваючи систематизацію ознак неправомірної вигоди, пропонуємо таке їх узагальнення за змістом:

1) економічні ознаки неправомірної вигоди, які передусім полягають у можливості їх безпосередньої чи опосередкованої грошової оцінки, у випадку права власності на результати інтелектуальної діяльності, інших аналогічних прав, визнання об'єктом права власності (інтелектуальної власності), права користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, зокрема в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами;

2) динамічні ознаки неправомірної вигоди, які відображають характер незаконних дій щодо грошових коштів, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру, тобто їх пропонування, обіцяння, надання або одержання.

Як видається, певною мірою розвиватиме уявлення про особливості неправомірної вигоди класифікація її ознак і залежно від ступеня їх однорідності щодо різних видів підкупу, а саме:

1) загальні ознаки неправомірної вигоди, які однаковою мірою характерні для підкупу службової особи – юридичної особи публічного права; службової особи юридичної – особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; особи, яка надає публічні послуги; працівника підприємства, установи чи організації; а також підкупу виборця, учасника референдуму. Згідно з положенням чинного кримінального законодавства України – це предмет неправомірної вигоди в частині грошових коштів чи іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів; а також характер незаконних дій, що полягає у пропонуванні, обіцянні, наданні або одержанні предмета неправомірної вигоди;

2) спеціальні ознаки неправомірної вигоди, що відображають конструктивні відмінності у кримінально-правому понятті неправомірної вигоди щодо різних видів підкупу. Так, зокрема щодо підкупу виборця, учасника референдуму – це вартість коштів чи іншого майна, переваг, пільг, послуг або нематеріальних активів, що перевищує три відсотки від розміру мінімальної заробітної плати.

Окрім того, ця систематизація ознак неправомірної вигоди дала змогу виявити тавтологію в положеннях чинного КК України. Так, у примітці до ст. 364⁻¹ “Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми” КК України та у примітці 2 до ст. 354 “Підкуп працівника підприємства, установи чи організації” КК України наводяться ідентичні визначення поняття неправомірної вигоди. У зв'язку з цим пропонується примітку до ст. 364¹ КК України вилучити.

Висновки. Законодавча дефініція кримінально-правового поняття неправомірної вигоди наводиться у примітках до ст. 364¹ КК України, ст. 354 КК України, ст. 160 КК України. Поняття неправомірної вигоди характеризується єдністю та взаємною узгодженістю ознак, що має кримінально-правове значення та викликає науково-практичний інтерес до їх систематизації. Так, залежно від їх змістового наповнення, можна розглядати два види ознак неправомірної вигоди: 1) економічні ознаки, які передусім полягають у можливості безпосередньої чи опосередковано грошової оцінки, у разі виникнення особистих немайнових прав, що тісно переплітаються з майновими; 2) динамічні ознаки неправомірної вигоди, які відображають характер незаконних дій щодо грошових коштів, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру, тобто їх пропонування, обіцяння, надання або одержання.

Залежно від ступеня однорідності ознак неправомірної вигоди, в контексті різних видів підкупу, доцільно виділяти:

1) загальні ознаки неправомірної вигоди, які однаковою мірою характерні для підкупу службової особи – юридичної особи публічного права; службової особи – юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; особи, яка надає публічні послуги; працівника підприємства, установи чи організації; а також підкупу виборця, учасника референдуму; 2) спеціальні ознаки неправомірної вигоди, що відображають конструктивні відмінності у кримінально-правому понятті неправомірної вигоди щодо різних видів підкупу.

Запропонована у межах цього дослідження систематизація ознак неправомірної вигоди дала змогу виявити окремі неточності у формулюванні переліку видів (предмета) неправомірної вигоди щодо підкупу виборця, учасника референдуму, а також усунути тавтологію положень КК України у зв'язку з ідентичністю визначення неправомірної вигоди у примітці до ст. 364¹ КК України та примітці 2 – до ст. 354 КК України.

Загалом систематизація ознак неправомірної вигоди розвиває теоретичні знання про особливості предмета підкупу за КК України, що має значення для удосконалення юридичної практики у напрямку протидії цьому виду корупційного правопорушення.

1. Задосенко О. Кодифікація як форма систематизації: деякі принципові особливості / О. Задосенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Юридичні науки”. – 2012. – Вип. 12. – С. 69–72. 2. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. І. Граціанов; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 17 с. 3. Крайник Г. С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні / Г. С. Крайник // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 27. – С. 192–201. 4. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М. І. Мельник. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 256 с. 5. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. / К. О. Сорока. – Х.: ХНАМГ, 2004. – 291 с. 6. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” / М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2011. – С. 35. 7. Податковий кодекс: Закон України від 2 грудня 2010 р. (зі змінами) // Відомості Верховної ради України. – 2011. – № 13–14; № 15–16; № 17. – Ст. 112. 8. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – 424 с. 9. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: – Право, 2002. – 496 с.